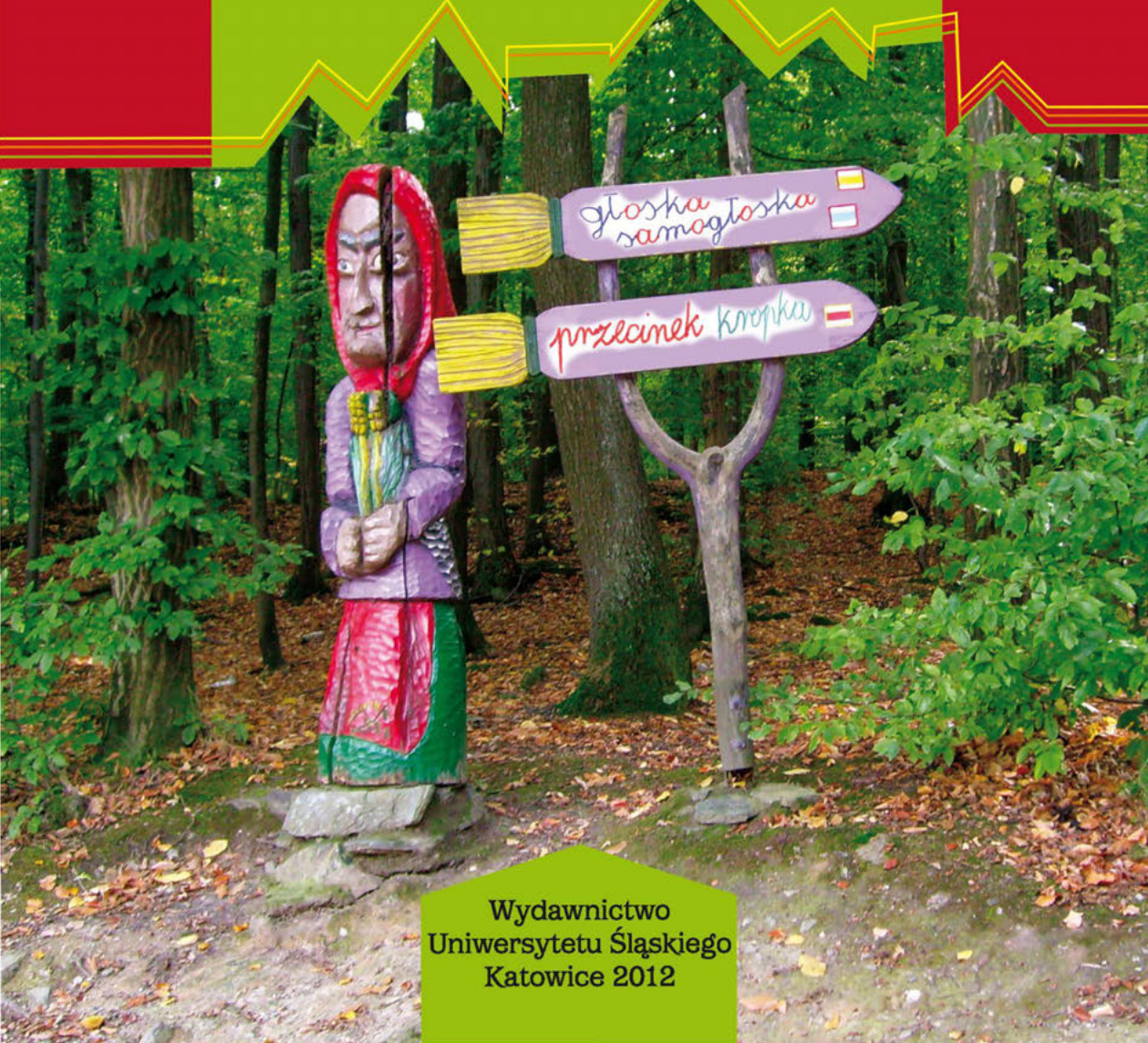

Wiedza o języku i kompetencje językowe uczniów

Wydawnictwo
Uniwersytetu Śląskiego
Katowice 2012

Wiedza o języku
i kompetencje językowe uczniów

NR 2919

Wiedza o języku i kompetencje językowe uczniów

Redakcja naukowa
Bernadeta Niesporek-Szamburska

Redaktor serii: Dydaktyka Literatury i Języka Polskiego
Ewa Jaskółowa

Recenzent
Halina Wiśniewska

Publikacja została zrealizowana ze środków Komitetu Badań Naukowych
w ramach projektu badawczego *Wiedza o języku ojczystym we współczesnej szkole*
(Grant MNiSW nr N N104 175636)

Spis treści

Wstęp (<i>Bernadeta Niesporek-Szamburska</i>)	9
---	---

Wiedza o języku w dokumentach programowych i podręcznikach

<i>Jadwiga Kowalikowa</i> : Dydaktyk języka czyta <i>Podstawę programową</i>	15
<i>Jolanta Nocoń</i> : Strategie nabywania wiedzy o języku przez ucznia (na przykładzie zadań podręcznikowych)	27
<i>Marta Krasuska-Betiuk</i> : Miejsce nauki o języku w kształceniu językowym uczniów w młodszym wieku szkolnym	45
<i>Anna Tabisz</i> : Miejsce „szkolnej gramatyki” w kształceniu sprawności tekstotwórczych	57
<i>Ewa Ogłóza</i> : Język tekstów literackich w podręcznikach do liceum	69
<i>Justyna Pomierska</i> : Jak pomóc uczniowi w zrozumieniu pojęć z nauki o języku?	83

Kompetencja językowa dorosłych i dzieci z perspektywy edukacyjnej

<i>Marian Bugajski</i> : Co powinni wiedzieć o języku wykształceni Polacy?	99
<i>Regina Pawłowska</i> : Przygotowanie nauczyciela do kształcenia językowego uczniów	119
<i>Wojciech Pelczar</i> : Błędy językowo-stylistyczne w pisemnych wypowiedziach studentów dziennikarstwa	129

<i>Alicja Podstolec</i> : Wiedza o języku a dążenie do piśmienności — o konstruowaniu przez uczniów wypowiedzi pisemnych	141
<i>Magdalena Trysińska</i> : Kod rozwinięty i kod ograniczony w filmach animowanych dla dzieci	151

Diagnozowanie sprawności językowej i jej determinanty

<i>Stawomir Śniatkowski</i> : Diagnozowanie wiedzy o języku w dyskursie edukacyjnym	175
<i>Małgorzata Chmiel</i> : Jak diagnozować sprawność językową uczniów? Uwagi o zadaniach nauczyciela związanych z diagnozowaniem kształtującym	189
<i>Danuta Krzyżyk</i> : Testy sprawdzające rozumienie czytanego tekstu na egzaminie maturalnym. Analiza wybranych zadań	201
<i>Eugeniusz Szymik</i> : Wybrane aspekty kompetencji językowych licealistów — badania testowe	215
<i>Zofia Pomirska</i> : Diagnoza dysortografii a poziom umiejętności ortograficznych uczniów	225
<i>Anna Guzy</i> : Kompetencja przestrzenna uczniów a ich umiejętności językowe (w opiniach nauczycieli)	239
<i>Agnieszka Niewiara</i> : Rola projektów eTwinning w kształtowaniu kompetencji językowych uczniów	253

Problemy języka i sprawności systemowej w edukacji polonistycznej

<i>Jerzy Podracki, Katarzyna Kozłowska</i> : Części zdania w dydaktyce szkolnej. Czy i w jakim stopniu niezbędne?	271
<i>Helena Synowiec</i> : Problemy frazeologii w kształceniu językowym uczniów	285
<i>Olga Przybyła</i> : Dźwiękowe funkcje języka w kształceniu kompetencji językowej uczniów — problemy, uwagi i postulaty	299

Działania twórcze uczniów w kształceniu kompetencji językowej

<i>Ewa Nowak</i> : Tekst uczniowski jako składnik dyskursu szkolnego	319
<i>Krystyna Gąsiorek</i> : Umiejętności językowe uczniów klas wczesnoszkolnych w zakresie różnych form wypowiedzi	329

<i>Marek Pieniążek</i> : Szkolne ścieżki języka: z gramatycznych uwikłań ku performatyce życia	345
<i>Danuta Bula</i> : Wiedza o języku w działaniach twórczych	359
<i>Marta Kubarek</i> : Przepis kulinarny — prosta forma wypowiedzi?	367
<i>Ewa Horwath</i> : O twórczości uczniowskiej na lekcjach językowych	379
<i>Maria Wolan</i> : Recytacja w kształceniu sprawności językowej ucznia . . .	391

Kształcenie językowe w opiniach uczniów

<i>Katarzyna Grudzińska</i> : Kształcenie językowe w opinii uczniów szkół ponadgimnazjalnych	403
<i>Monika Szufnarowska</i> : Uczeń o sobie. O wartości samooceny w kształceniu gimnazjalnym	417

Komunikat

<i>Bernadeta Niesporek-Szamburska</i> : Uwagi o projekcie badawczym <i>Wiedza o języku ojczystym we współczesnej szkole</i>	433
Noty o Autorach	437

Wstęp

Badacze od lat wypowiadają się na temat celów kształcenia językowego. Niezależnie od ich zmiennych poglądów na związek między wiedzą o języku oraz poprawnym i sprawnym użyciem — oczywistym składnikiem edukacji polonistycznej jest potrzeba pogłębiania wiedzy o systemie języka, jego budowie oraz funkcjach. „Człowiek rodzi się z uwewnętrzną gramatyką, jako tzw. (...) kompetencją językową. Przestrzega jej więc niejako w sposób samoistny i oczywisty. Ale stąd nie wynika wcale, że wrodzona predyspozycja do zachowań werbalnych czyni z niego mistrza. By się nim stać, potrzebuje nauki”¹. Potrzebuje sfunkcjonalizowanej wiedzy językowej, która według słów Jadwigi Kowalikowej automatycznie znosi podział na komponent teoretyczny i komponent praktyczny w kształceniu językowym młodzieży. Czy ów wkład programowy jest właściwy — w podstawie, programach nauczania, w podręcznikach, wreszcie w praktyce, czyli w dyskursie szkolnym — skoro poziom sprawności językowej uczniów staje się przedmiotem troski coraz szerszego grona językoznawców, dydaktyków języka i nauczycieli?

Pracownicy naukowcy różnych ośrodków akademickich w Polsce prowadzą badania cząstkowe nad poziomem sprawności i świadomości językowej uczniów, analizują dokumenty dydaktyczne, diagnozują uczniów w szkołach na różnych poziomach nauczania. Szeroko zakrojone badania zespołowe nad problemem wiedzy językowej w szkole oraz przełożeniem tej wiedzy na umiejętności uczniów kilkakrotnie prowadzono już w Zakładzie Dydaktyki Języka Katedry Dydaktyki Języka i Literatury Polskiej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach i są one kontynuowane w nowej

---

¹ J. KOWALIKOWA: *Kształcenie językowe. Teoria dla praktyki*. W: *Polonista w szkole. Podstawy kształcenia nauczyciela polonisty*. Red. A. JANUS-SITARZ. Kraków 2004, s. 109.

rzeczywistości kulturowo-edukacyjnej². Zamieszczone w tym zbiorze materiały służą wymianie doświadczeń badawczych zespołu językoznawców, dydaktyków i pedagogów, przedstawieniu wyników badań nad stanem wiedzy o języku oraz poziomem sprawności językowej dzieci i młodzieży, a także wniosków dotyczących kształcenia języka uczniów szkół podstawowych, gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych po reformie; również — poszerzeniu zakresu i problematyki badawczej o opinie na temat świadomości językowej we współczesnym społeczeństwie i skoordynowaniu dalszych działań z badaniami prowadzonymi w innych regionach Polski.

Problematyka niniejszego zbioru artykułów obejmuje zagadnienia związane:

- z miejscem nauki o języku w kształceniu polonistycznym (w podstawie programowej, autorskich programach nauczania i podręcznikach); z celami i formami wprowadzania wiedzy o języku (pojęć, terminów, zasad poprawnościowych) w praktyce szkolnej; ze sposobami integrowania wiedzy z kształceniem sprawności komunikacyjnej;
- z diagnozowaniem poziomu wiedzy i umiejętności językowych dzieci i młodzieży (techniki badawcze, rezultaty badań, konkluzje dydaktyczne);
- z prognozowaniem zmian w kształceniu językowym uczniów (z uwzględnieniem opinii samych uczniów o kształcie edukacji językowej).

Zbiór otwierają teksty oscylujące wokół wiedzy o języku w dokumentach programowych i podręcznikach. Artykuły autorstwa: Jadwigi Kowalikowej, Jolanty Nocoń, Marty Krasuskiej-Betiuk, Anny Tabisz, Ewy Ogłózy i Justyny Pomierskiej, poświęcone są czytaniu oraz analizie podstawy programowej i podręczników pod kątem umiejscowienia w nich wiedzy o języku, zakresu tej wiedzy — z jednoczesnym wskazaniem celów, którym podporządkowana jest sfunkcjonalizowana wiedza językoznawcza. Autorki zajmują się typologią i opisem strategii nauczania — uczenia się o języku, przedstawiają analizę zadań dydaktycznych zawartych w podręcznikach, akcentują istotną rolę wiedzy o języku w czytaniu literatury, a także w rozwoju zdolności twórczych uczniów.

Kolejna grupa tekstów zamieszczona w części *Kompetencja językowa dorosłych i dzieci z perspektywy edukacyjnej* obejmuje analizę i opinie językoznawców na temat niskiego poziomu sprawności językowej dorosłych członków społeczeństwa i uczniów oraz na temat przyczyn tego

---

² Prowadzone w ramach projektu Komitetu Badań Naukowych *Wiedza o języku ojczystym we współczesnej szkole* (Grant MNiSW nr N N104 175636); szerzej na ten temat por. B. NIESPOREK-SZAMBURSKA: *Opis projektu badawczego pt. „Wiedza o języku ojczystym we współczesnej szkole”* — w niniejszym tomie.

stanu. Zagadnieniom tym poświęcają uwagę Marian Bugajski, Alicja Podstolec i Wojciech Pelczar. Magdalena Trysińska zwraca natomiast uwagę na rolę tekstów kultury w kształtowaniu kompetencji komunikacyjnych dzieci młodszych. Trudności w kształceniu kompetencji językowej mają swe podłoże także w jakości przygotowania studentów do zawodu nauczycielskiego. Traktuje o tym artykuł Reginy Pawłowskiej.

Zagadnieniom związanym z badaniem kompetencji językowej uczniów poświęcona jest kolejna grupa opracowań zawartych w części *Diagnozowanie sprawności językowej i jej determinanty*. Niektóre z nich dotyczą procesu rozpoznawania i ustalania wiedzy o języku, diagnozowania kształtującego oraz roli testów jako metody w badaniach kompetencji językowej uczniów (teksty Sławomira Śniatkowskiego, Małgorzaty Ghmiel, Eugeniusza Szymika). W dwóch innych rozprawach Autorki podejmują się krytycznej analizy kryteriów diagnozowania (dysortografii — w artykule Zofii Pomirskiej, i maturalnych testów czytania ze zrozumieniem — w opracowaniu Danuty Krzyżyk). Z kolei Anna Guzy wskazuje takie determinanty sprawności językowej, jak wyobraźnia i orientacja przestrzenna, Agnieszka Niewiara zaś prezentuje rolę projektów eTwinning w kształtowaniu kompetencji językowych.

Autorzy następnej grupy tekstów omawiają problemy związane ze sprawnością systemową (*Problemy języka i sprawności systemowej w edukacji polonistycznej*). Kompetencja systemowa jest niezbędna, by poprawnie posługiwać się językiem i sprawnie się porozumiewać. W tej grupie znajdują się artykuły dotyczące różnych podsystemów językowych: składni — propozycja opisu funkcji form przypadków przy jednoczesnej rezygnacji z pojęć dopełnienia, okolicznika i przydawki (Jerzy Podracki i Katarzyna Kozłowska); frazeologii — przedstawienie dotychczasowych badań nad frazeologią dzieci i młodzieży wraz z obszernymi postulatami działań usprawniających język uczniów (Helena Synowiec); fonetyki wraz z kulturą żywego słowa — przedstawienie problemów fonetyki, fonologii i kultury żywego słowa w kształceniu kompetencji językowej uczniów (Olga Przybyła).

Funkcjonalne wprowadzanie wiedzy o języku w szkole wiąże się z kierowaniem uwagi w stronę tekstu. Dlatego tak ważna rola przypada działaniom twórczym na lekcji oraz uczniowskim wytworom owych działań. W części zatytułowanej *Działania twórcze uczniów w kształceniu kompetencji językowej* autorzy zajmują się tekstem uczniowskim jako efektem komunikacji dydaktycznej (Ewa Nowak, Marek Pieniążek), wpływem działań twórczych na umiejętności językowe uczniów (Krystyna Gąsiorek, Danuta Bula, Marta Kubarek, Maria Wolan), a także ich rolę — podczas lekcji językowych (Ewa Horwath) oraz podczas przygotowania ucznia do głosowego wykonania utworu (opracowanie Marii Wolan).

Treść ostatnich artykułów zawartych w części *Kształcenie językowe w opiniach uczniów* skupia się wokół perspektywy uczniowskiej. Monika Szufnarowska ukazuje rolę samooceny w doskonaleniu kompetencji tekstotwórczej, Katarzyna Grudzińska zaś przedstawia opinie uczniów dotyczące m.in. lekcji językowych.

W zakończeniu zamieszczono informację o projekcie badawczym *Wiedza o języku ojczystym we współczesnej szkole* realizowanym w latach 2009–2012 przez Zakład Dydaktyki Języka Polskiego w Katedrze Dydaktyki Języka i Literatury Polskiej Uniwersytetu Śląskiego. Zbiór artykułów składających się na zawartość publikacji stanowić będzie tło syntetycznego zestawienia wyników badań prowadzonych w ramach opisanego projektu. Mamy nadzieję, że zawartość tomu zainteresuje wszystkich zajmujących się podobnymi badaniami w innych ośrodkach akademickich; że trafi do nauczycieli i pomoże im w interpretacji oraz w ocenie dokumentów programowych, a także — w trosce o rozwój świadomości językowej uczniów — w skutecznym nauczaniu o języku. Chcielibyśmy też, aby podjęte przez Autorów artykułów zagadnienia i proponowane rozwiązania pomogły twórcom programów i podręczników wyznaczać kierunki modyfikacji modeli kształcenia językowego w szkole.

Bernadeta Niesporek-Szamburska

Noty o Autorach

Marian Bugajski, prof. zw. dr hab.

Zakład Komunikacji Językowej
Uniwersytet Zielonogórski

Danuta Bula, mgr

Szkoła Wyższa im. Bogdana Jańskiego w Warszawie
Wydział zamiejscowy w Zabrze

Małgorzata Chmiel, dr

Instytut Filologii Polskiej
Uniwersytet Gdański

Krystyna Gąsiorek, dr hab. prof. UP

Instytut Pedagogiki Przedszkolnej i Szkolnej
Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Katarzyna Grudzińska, dr

Zespół Szkół Huty im. Tadeusza Sendzimira nr 1 w Krakowie

Anna Guzy, dr

Katedra Dydaktyki Języka i Literatury Polskiej
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Ewa Horwath, dr

Katedra Polonistycznej Edukacji Nauczycielskiej
Uniwersytet Jagielloński

Jadwiga Kowalikowa, prof. zw. dr hab.

Uniwersytet Jagielloński

Katarzyna Kozłowska, dr
III LO w Płocku

Marta Krasuska-Betiuk, dr
Zakład Wczesnej Edukacji w Instytucie Wspomagania Rozwoju Człowieka i Edukacji
Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie

Danuta Krzyżyk, dr
Katedra Dydaktyki Języka i Literatury Polskiej
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Marta Kubarek, mgr
Katedra Dydaktyki Języka i Literatury Polskiej
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Bernadeta Niesporek-Szamburska, dr hab., prof. UŚ
Katedra Dydaktyki Języka i Literatury Polskiej
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Agnieszka Niewiara, mgr
Wydział Pedagogiki i Psychologii
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Jolanta Nocoń, dr hab., prof. UO
Instytut Języka Polskiego
Uniwersytet Opolski

Ewa Nowak, dr
Katedra Polonistycznej Edukacji Nauczycielskiej
Uniwersytet Jagielloński

Ewa Ogłóza, dr
Katedra Dydaktyki Języka i Literatury Polskiej
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Regina Pawłowska, prof. zw. dr hab.
Uniwersytet Gdański

Wojciech Pelczar, prof. dr hab.
Katedra Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej
Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie

Marek Pieniążek, dr
Katedra Dydaktyki Literatury i Języka Polskiego
Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Jerzy Podracki, prof. zw. dr hab.

Instytut Polonistyki Stosowanej
Uniwersytet Warszawski

Alicja Podstolec, mgr

Instytut Języka Polskiego
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Justyna Pomierska, dr

Instytut Filologii Polskiej
Uniwersytet Gdański

Zofia Pomirska, dr

Instytut Filologii Polskiej
Uniwersytet Gdański

Olga Przybyła, dr

Katedra Dydaktyki Języka i Literatury Polskiej
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Helena Synowiec, dr hab., prof. UŚ

Katedra Dydaktyki Języka i Literatury Polskiej
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Monika Szufnarowska, dr

Liceum Ogólnokształcące im. M. Kopernika
Puszczynkowo

Eugeniusz Szymik, dr

Zespół Szkół nr 2 w Czerwionce-Leszczynach

Sławomir Śniatkowski, dr

Katedra Logopedii i Lingwistyki Edukacyjnej
Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Anna Tabisz, dr

Instytut Języka Polskiego
Uniwersytet Opolski

Magdalena Trysińska, dr

Instytut Polonistyki Stosowanej
Uniwersytet Warszawski

Maria Wolan, dr

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jana Grodka w Sanoku

Redaktor Małgorzata Pogłódek
Projekt okładki i stron działowych Paulina Dubiel
Redaktor techniczny Barbara Arenhövel
Korektor Lidia Szumigala
Skład i łamanie Edward Wilk

Copyright © 2012 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-2051-9 (wersja drukowana)
ISBN 978-83-8012-166-9 (wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 27,5. Ark. wyd. 27,5.
Papier offset. kl. III, 90 g   Cena 38 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: PPHU TOTEM s.c.
M. Rejnowski, J. Zamiara
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

Gena 38 zł
(+ VAT)

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-8012-166-9